

Natuurvereniging Terschelling

augustus
2018-2

Met o.a. veel vlinders

Rinkelbollen

Bestuur

Voorzitter:	Piet Zumkehr	06 5081 6092
Secretaris:	Annie Hek	0562 442 591
Penningmeester:	Jaap de Jong	0562 442 742
Bestuurslid:	Marijke Nieuwenhuis	06 5140 4058
Bestuurslid	Leo Bot	06 2272 4810

Colofon

Rinkelbollen/Website	Klaas Sluiman	06 5340 3219
Natuurvereniging Terschelling	e-mail:	natuur@schylge.top
	web:	www.natuurverenigingerschelling.nl

Lid zijn/ worden

Het lidmaatschap van de Natuurvereniging Terschelling bedraagt € 12.50 per jaar, jeugdleden tot 18 jaar € 6,-
Contributie voor postabonnees € 18.50.

**Bank: NL87 RABO 011 93 89 193 t.n.v.
Natuurvereniging Terschelling.**

U ontvangt 4 keer per jaar het mededelingenblad Rinkelbollen en u kunt deelnemen aan de activiteiten van de vereniging zoals lezingen en filmvoorstellingen, excursies en wandelingen.

*Copyright: Natuurvereniging Terschelling.
Alles uit deze uitgave mag worden geciteerd en vermenigvuldigd, echter alleen met bronvermelding en voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
SNN 1383-925X*

**Sluitingsdatum
Rinkelbollen 3-2018:
20 september**

Rinkelbollen

Inhoud

	02
Inhoud	03
Van de voorzitter	04
Plantenexcursie	05
Schuim en kwallen	07
De morielje	09
Dagboek van Dubois	10
Slakken op kerkhof Hoorn	14
Paringsdans van Kluten	17
De Franse Tap	18
Vlinders op foto's	20
Kantelpunten ecologie	22
Agenda	23

SCHILDERSBEDRIJF
HAARSMA VOF

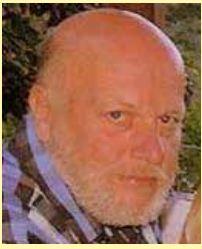
Baaiduinen 45
Tel. 0562 448338

Wolwinkel en Lijstenmakerij

Landerum 8A

Een bezoekje meer dan waard!!

Van de voorzitter

Zeggen zijn grasachtige planten met een driekantige stengel. Het vergt enige deskundigheid de vele op el kaar lijkende soorten te onderscheiden.

Afgelopen voorjaar stond de drienvervige zegge vrij onverwachts in de belangstelling. Waarom, zult u zich afvragen? Deze zegge-soort komt in vochtige duinvalleien op ons eiland veelvuldig voor, en is bepaald niet zeldzaam. Kort geleden bezocht Michael Usher, professor aan de universiteit van Stirling (Schotland), ons eiland namens de Raad van Europa. De reden daartoe was de verlenging van het diploma van de Raad van Europa voor het Europees natuurreservaat de Boschplaat. Een bijzondere wens van Usher was de drienvervige zegge eens te mogen aanschouwen. Deze soort is namelijk in het Verenigd Koninkrijk uitgestorven. Uiteraard was het niet zo moeilijk deze wens te vervullen.

In juni bezocht ook Jacob Koopman Terschelling. Hij is een van de grootste deskundigen in Europa wat betreft zeggen. Op 28 juni jl. promoveerde hij aan de Universiteit van Stettin (Polen) op zijn zeggenunderzoek. Het eerste doel van zijn reis naar Terschelling was een bezoek aan de enige groeiplaats in Nederland van de kleine knotszegge in het Mierenplak bij Oosterend. Sinds Staatsbosbeheer de groeiplaats regelmatig maait, is deze vitaler geworden. Het aantal planten in het Mierenplak loopt in de miljoenen. Maar Koopman was ook geïnteresseerd in hybriden van zegge-soorten. Veel zegge-soorten zijn in staat onderling te kruisen. De nakomelingen zijn echter steriel, maar kunnen zich wel vegetatief vermeerderen. Kruisingen tussen drienvervige zegge en een andere zegge-soort zijn op wereldschaal uitermate zeldzaam, maar komen wel voor op plaatsen waar drienvervige zegge talrijk is. Het heeft dan ook zin juist op Terschelling naar die hybriden op zoek te gaan. Een veel voorkomende hybride is die tussen drienvervige zegge en zwarte zegge, de zogenaamde *Carex x timmiana* (de x geeft aan dat het een hybride

betreft). In de hooilanden bij het Jan Thijssen-duin en in de Kooibosjes bleek deze hybride talrijker te zijn dan drienvervige zegge zelf. Daarnaast is de hybride tussen drienvervige zegge en scherpe zegge van belang. Deze werd enkele jaren geleden aangetroffen in het Douwkesplak. Het betreft een nieuwe hybride voor de wetenschap, die nog niet officieel beschreven is en nog geen wetenschappelijke naam heeft.

Bekijken we het voorkomen van drienvervige zegge in Europa, dan blijkt het te gaan om een soort met een Atlantische verspreiding. Dat wil zeggen dat deze zegge-soort vrijwel beperkt is tot West-Europa. Verreweg het belangrijkste deel van het verspreidingsgebied is het Nederlandse duingebied, met als kerngebied de vochtige duinvalleien op de Waddeneilanden. Buiten het duingebied komt de soort in Nederland maar op een enkele plek voor. Vreemd genoeg is drienvervige zegge ook erg zeldzaam op de Duitse Waddeneilanden. We hebben dus te maken met een plantensoort waarvan 90% van de populatie in Nederland voorkomt; een soort grutto onder de planten dus. Evenals voor de grutto hebben natuurbeheerders in Nederland ook voor de drienvervige zegge een bijzondere verantwoordelijkheid. Gelukkig staat de drienvervige zegge niet onder druk. In tegendeel.

Door het plaggen van dichtgegroeide duinvalleien krijgt deze nieuwe kansen. Nu er in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) plannen zijn voor het plaggen van duinvalleien op ons eiland, kan de drienvervige zegge de toekomst zonnig tegemoet zien.

In dit tweede nummer van de Rinkelbollen van 2018 treft u weer veel interessante bijdragen aan van verschillende leden. Wij prijzen ons altijd gelukkig met deze bijdragen, die veelal spontaan worden toegestuurd. Bijzonder is ook de serie fraaie foto's die Sjoukje Hamstra ons toestuurde. Het zijn er te veel om allemaal in dit nummer te plaatsen, maar enkele willen we u niet onthouden.

Achterin dit blad treft u de agenda aan met activiteiten voor de komende zomer. Noteer ze vast in uw agenda. U kunt ook de website raadplegen. Deze wordt sinds kort weer geactualiseerd.

Piet Zumkehr, Voorzitter Natuurvereniging Terschelling.

Plantenexcursie

Leo Bot

Op zondag 10 juni verzamelen zich 17 mensen bij het monument voor Sil de Strandjutter voor een excursie onder leiding van Arjan Zonderland. Meteen na de start kunnen we een 'normaal' verpacht weiland vergelijken met een hooiland dat uit de pacht is genomen. Een wereld van verschil! Een saai groen veld tegenover een bloemenweelde. Het aansluitende gebied wordt begraaasd door een kudde Herefords en enkele Konickpaarden. Bovendien wordt het deels ietwat onregelmatig gemaaid. .

Arjan toont ons het verschil tussen alleen begraasd terrein en gebied dat ook wordt gemaaid. Het laatste is onmiskenbaar meer gevarieerd, maar het begint ook wel steeds meer op tuinen te lijken. In tegenstelling tot plaggen, maaien en chopperen heeft begrazing nog een zekere mate van natuurlijkheid. Het vergt wel

Rups vd Pluimverdermot op heelblaadjes

vele jaren geduld voor de definitieve resultaten zichtbaar worden.

In het gebied neemt de Verfbrem sterk toe, maar omdat het gebied pas vorig jaar in zijn geheel was gemaaid, was ik zeer verrast er kokertjes van de Grote goudkokermot (*Coleophora vibicella*) aan te treffen. Niet in zeer grote aantallen, maar wel verbreid. Een week later vinden we de soort ook op het hooiland bij Jan Tijssenduin, hoewel dat jaarlijks wordt gemaaid.

Vleeskleurige orchis

Twee jaar geleden kon ik ze er nog niet vinden. Overigens is het voor de insectenpopulatie als geheel wenselijk elk jaar een stuk ongemaaid te laten.

Maar terug naar de excursie. De welriekende nachtorchis staat er in bloei en aan de noordkant komen we bij een veld Spaanse ruiter, een

stekelloze distel. Slechts een klein percentage van de aanwezige planten komt in bloei op deze reeds lang bekende locatie.

Bijna terug bij het startpunt wordt de aandacht gevestigd op de Heelblaadjes in de berm van het fietspad. Doordat dit stuk al vele jaren niet wordt gemaaid, heeft zich hier een populatie van de Pluimpjesvedermot (*Oidaematophorus litho*

dactyla) kunnen vestigen. We vinden er ook een rups van. In het hooiland staat onder meer een flink aantal Vleeskleurige orchissen in bloei. Met dank aan Arjan wordt bij het monument de boeiende excursie beëindigd.

Kokertje van de Grote Goudkokermot op verbrem

Schuim en kwallen

Flip Tocila

Er zijn mensen die het strand saai vinden, het is er altijd hetzelfde: water en golven. Gelukkig weten wij beter. Elke dag is het strand verschillend. Weer en golvenpatroon, hoog of laag water, aanspoelsel, het is steeds weer anders. De week voor Oerol lag er heel veel schuim op het strand. Het leek wel of er een dik pak sneeuw lag. Riens Terpstra vertelde mij dat het een paar dagen ervoor soms kniediep op het strand lag. Hij had nog nooit zoveel schuim gezien en dat voor iemand die heel vaak op het strand komt. Waar komt dit schuim nu vandaan? In de zee leven microscopische kleine algen: het zogenaamde fytoplankton. Eén van de vele algenfamilies is de schuimalg (Phaeocystis). In het late voorjaar is er meestal genoeg zonlicht, voldoende voedsel en heeft het water al een hogere temperatuur. Dit zijn ideale omstandigheden voor deze plantjes om zich razendsnel te vermenigvuldigen, de zogenaamde algenbloei. Deze microscopische kleine plantjes vormen kolonies. Dit zijn grote hoeveelheden die bij elkaar samenklitten. Ze hechten zich in een laag gelatine. Wanneer deze kolonies afsterven,

Foto 1

wordt de gelatine door de golven tot schuim opgeklapt. De wind en de stroming voeren dat schuim naar het strand.

De week na Oerol was er een enorme toevloed van oorkwallen (*Aurelia aurita*). Ik had er nog nooit zoveel op het strand zien liggen. Met de

zon leek het of het strand bezaaid was met stukken glas, zo glinsterde het. Op het hoge vloedmerk lag een breed spoor van lagen kwallen op elkaar, door de zon al flink ingedroogd. Alleen al op ons eiland moeten het er honderdduizenden zijn geweest. Dan kan je nagaan hoeveel van deze dieren massaal zijn gestorven op onze kusten. De gemakkelijk herkenbare oorkwal behoort tot de schijfkwallen (klasse Scyphozoa). Dit is een groep van ongewervelde dieren uit de

stam neteldieren (Phylum Cnidaria). Andere kwalen zijn kubuskwalen en gesteelde kwalen. Daarnaast zijn er de niet verwante stam ribkwalen, waarvan je de zeedruif vaak aangespoeld ziet liggen op ons strand. Oorkwalen kunnen 10 tot 40 cm groot worden. Rond het midden van het lichaam (ook het scherm, de paraplu of de klok genoemd) zijn vier ronde of min of meer halvemaaanvormige structuren zichtbaar, de zogenaamde oren. In werkelijkheid zijn dit de geslachtsorganen. Deze kwal is een kosmopoliet en komt voor in de Atlantische Oceaan, de Stille Oceaan en de Noordelijke IJszee, en wordt vaak gezien in de kustwateren en estuaria van de oostkust van Noord-Amerika, Californië, Japan en Europa. Ze zijn vooral te vinden in de kustgebieden, zoals estuaria, fjorden en baaien. De levenscyclus van de oorkwal bestaat uit twee delen, dit zijn het poliepenstadium en het medusastadium. De oorkwal kan zich geslachtelijk (via het medusastadi

Foto 3

---

um) en ongeslachtelijk (via het poliepenstadium) voortplanten. Ze drijven vaak in grote zwermen in zee. Door middel van samentrekkende beweging van het scherm kunnen ze echter ook actief zwemmen. Met behulp van met netelcellen bezette tentakels vangen ze plankton, kleine kreeftachtigen en visjes. Voor mensen is de beet meestal niet echt pijnlijk. Waarschijnlijk door een langere tijd van noord- en noordoostelijke wind zijn er zoveel exemplaren aangespoeld.

Foto 1 Kwalen op het strand

Foto 2 Oorkwal

Foto 3 Verdroogde kwalen op vloedmerk 1a

De morielje

(*Morcella esculenta*)

Frank London

De morielje is volgens gastronomen en chef-kokshet neusje van de zalm van de eetbare paddenstoelen. Pogingen om deze delicatessie te kweken zijn tot nu toe mislukt.

In mijn, uit elkaar gevallen, boekje 100 paddenstoelen, een Fleur-uitgave, staat dat volgens een oud Duits volksverhaal morieljes duivelszaaisels zijn. De duivel zou een oud, rimpelig wijf (Morchel) in stukken hebben geknipt en die toen hebben uitgestrooid.

Waar zo'n stuk terecht kwam, verschenen dan morieljes.

Het is een voorjaarspaddenstoel en ergens tussen paal 3 en paal 21 groeien er een stuk of 10, in de buurt van duinviooltjes (zie foto), meer verklap ik niet.

Ik ben geen voorstander van wildplukken.

Je ontleemt de paddenstoelen de mogelijkheid om via hun sporen voor nageslacht te zorgen en je ontleemt de natuurliefhebber zijn mogelijkheid voor een mooie foto en een "oohhh-wat-mooi-moment".

Een doosje kastanjechampignons kost € 1.69 euro bij de Super.

Eetbare paddenstoelen hebben vaak hun giftige equivalent.. Bij de morielje is dit de voorjaarskluiwzwam (*Gyromitra esculenta*), waar het gif gyromitrine inzit, dat de nieren en de lever aantast tot de dood erop volgt. Beter maar niet wildplukken.

Verder heb ik niets op mijn lever.

Dagboek van Du Bois

In dit dagboek geef ik weer wat ik in onze tuin of elders op het eiland waarneem.
Geerlof Du Bois

21 maart: De lente begint met een mooie dag,
regelmatig zon en een temperatuur van ca 5° C.;

verplant. In de polder zag ik twee grutto's.
Regelmatig horen we nu 's avonds een

wind uit het noordwesten. In de moestuin het bed met aardbeien opgeknaapt. Het oude blad afgeknipt, daarna de grond bemest en heel licht omgespit. Over het hele plantbed span ik insectengaas waardoor de vogels en de kippen er niet meer in kunnen. Nog een voordeel van dit gaas is dat de temperatuur onder het gaas 2 graden hoger is en er geen vogels in verstrikt raken.

26 maart: Vandaag was er een witte kwikstaart op ons landje. Ook zijn er al een aantal dagen veel merels in en rond de tuin. Alle fuchsia's uit de winterberging gehaald, gesnoeid en

merel zingen. Het was dan ook mooi lenteweer met een temperatuur van

**Heeft u een mooie foto,
die het delen waard is?
Stuur hem naar de redactie!
Met beschrijving, of nog beter:
met een verhaaltje.**

e-mail: natuur@schylge.top

6 a 7 graden.31 maart: Een prachtige lente-dag met veel zon. Terrasstoelen naar buiten gebracht. Een heggenmus en de winterkoning zingen regelmatig en doen hun uiterste best om een partner te versieren.

1 april: Eerste paasdag, 5 mm. regen afgetapt. Het is vrij koel, 5 graden en bewolkt. 's Middags een fijne wandeling van ca. 5 km gelopen nabij het Groene strand.

7 april: Een mooie dag. Begin gemaakt met het spitten van de moestuin maar ook heerlijk op het terras gezeten. Zo combineren we het nuttige met het aangename. Tevens genoten we van de aanhoudende merelzang. 's Avonds een stuk door de polder gefietst. Ik hoorde of zag erg weinig Kieviten en ander weidevogels. Voor mijn gevoel wordt het elk jaar minder met deze beesten. Wel zag ik op diverse plaatsen het speenkruid bloeien en dat geeft weer hoop op de echte lente.

10 april: In tegenstelling tot gisteren vandaag een mooie dag met veel zon. Een mooi stuk van de moestuin omgespit. In het plas-dras stukje weiland tegen de dijk achter Formerum zag ik 25 tot 30 grutto's en nabij paal 8 enkele lepelaars foerageren. De avond was echter erg koud met nw-wind; dus gauw maar naar de houtkachel om op te warmen.

17 april: Op wat sluierbewolking na goed weer. Tuinbanken geschuurd en gelakt. Onder dit werk hoor ik regelmatig de braamsluiper zingen. In de avond tijdens een fietstocht door de duinen zie ik groepjes kneuen rondtrekken. Ook fitissen zijn nu op veel plaatsen te horen. Ook de eerste tjiftjaf gehoord. Helaas de echte duinvogel, de veldleeuwrik, nog niet gezien of gehoord. In

totaal tien stuks konijnen geteld.

20 april: Lathyrus gezaaid en een aantal plantenbakken gevuld met zomerbloeiërs. Ook de fuchsia's die ik eerder dit voorjaar verpot had een plaats in de tuin gegeven. 's Avonds flinke afkoe-ling door zeewind. In de polder zag en hoorde ik veel grutto's. Echter nauwelijks een Kievit, wel twee boerenzwaluwen.

21 april: Dahlia's uitgeplant.

24 april: De eerste raapstelen geoogst uit eigen tuin. De coniferenhaag, bestaande uit Cupresocyparis leylandii, die aangetast waren door een schimmelziekte, afgezaagd; die gaan naar het meivuur. Aan het eind van de middag lichte regen.

26 april: Vandaag de tuinbonen uitgeplant; door slechte kieming van de Leidse hangers nog een extra rij witkiem gezaaid. Ook nog wat spinazie gezaaid. In de middag in de tuin alle graskanten gestript. Het was fijn de hele dag droog, maar

wel fris; 12 tot 14 graden. We zagen in de avond ook nog een egel over het pas gemaaid gras lopen. Zo'n beest hebben we ook lang niet gezien.

1 mei: Ik tap 3mm. regen af. De maand mei begint vrij koud, 9 tot 11 graden en af en toe regen en wind. Gelukkig breekt in de middag de zon door. Het laatste stukje moestuin omgespit en snijbiet gezaaid.

2 mei: Vandaag zie ik regelmatig een viertal boerenzwaluwen rond ons huis vliegen.

6 mei: Al enkele dagen prachtig weer, vrijwel onbewolkt, waarbij de temperatuur oploopt tot ca. 20 graden. Vandaag dan ook heerlijk in de tuin gezeten en genoten van alles wat groeit en bloeit. 's Avonds nog een heerlijke duinwandeling gemaakt waarbij ik kon genieten van de zang van de nachtegaal. De duinviooltjes bloeien dit jaar schitterend en op heel veel plaatsen. Mogelijk is de overvloedige regenval in de afgelopen winter hier debet aan. Ook diverse groepjes kneuen gezien.

9 mei: Ook vandaag prachtig zomerweer, temperatuur 22- 23 graden. 's Avonds naar het strand geweest en genoten van zeevonk, waarvan al enkele dagen melding wordt gemaakt. Zo vroeg in het jaar heb ik het nog nooit eerder gezien.

12 mei: Interessante excursie meegelopen in het kader van "PAS" (Provinciale Aanpak Stikstof) georganiseerd door het SBB in de Reddingsbootval

legd. Rabarberstelen getrokken en gereed gemaakt voor de diepvries.

15 mei: Oranjetip-vlinder in onze tuin gezien. In de duinen hoorde ik 's avonds op diverse plaatsen de nachtegaal zingen. Ook een fijne

strandwandeling gemaakt.

23 mei: Terug van naar de wal. Wat ligt het eiland er toch mooi bij, het groen is nog zo mooi

lei nabij paal acht. De eerste krop sla "Meikonin-gin" uit eigen tuin geoogst uit de platte bak.

14 mei: Vandaag veel tuinwerk verricht. De moestuin geschouffeld. Stam- sperziebonen ge-

fris. Ook vandaag is het weer een prachtige dag. Het gras naast ons huis is gemaaid en ligt te drogen voor hooi; wat ruikt dat toch heerlijk. Het fluitenkruid in de wegbermen en de hooilanden van de biologische boeren liggen er bloemrijk

bij. Er is weer veel werk in de moestuin .

24 mei: Spinazie en rabarber geoogst om in te vriezen.

29 mei: Evenals de voorgaande dagen prachtig zomerweer, wel veel wind en erg warm. De hele dag in de siertuin bezig geweest. 's Avonds zien we aan de wal veel onweersbuien langs trekken. Al enkele dagen achtereen zien we het mannetje van de grauwe kiekendief onze omgeving afstruinen naar prooi.

30 mei: 5mm. regen afgetapt. In de loop van de dag wordt het opnieuw erg warm. De gevlekte orchis bloeit nu op veel plaatsen op het eiland o.a. nabij het Liesingerplak. Om zeven uur in de avond de eerste duik van dit jaar in zee genomen.

2 juni: Vanmorgen tap ik acht mm regen af. Alles is heerlijk opgefrist. Vandaag heb ik de eerste aardbeien van dit seizoen geplukt. Ook de eerste snijbiet uit eigen tuin geoogst. Een aantal cosmea-plantjes, die ik in een bak gezaaid had, uitgeplant. De hele dag zwaar bewolkt en fris.

5 juni: Een prachtige dag met volop zon, weinig wind en een temperatuur van 22-23 graden. Het kan niet mooier. Rond ons huis diverse klusjes

gedaan. Ik zag ook de eerste boerenzwaluwen met jongen vliegen. Ook een kleine vos en diverse atalanta's zien vliegen. De kamperfoeliestruiken bloeien dit jaar uitzonderlijk rijk en vooral 's avonds geurt het heerlijk. Tot slot nog flink wat aardbeien geplukt. Rond de turfdobe achter Lies zag ik een aantal platbuik-libellen. Het achterlijf van de mannelijke exemplaren van deze soort is breed en blauw gekleurd. De vrouwtjes zijn bruin gekleurd. Deze libel zie je het meest bij onbegroeide vijvers.

9 juni: 3mm regen afgetapt. Vrijwel de hele dag bewolkt. Regelmatig zien we een witte kwikstaart op het grasveld foerageren. Tuinbonen getopt omdat ik in enkele exemplaren zwarte-luis-aantasting zag.

11 juni: Al het gras gemaaid rond ons huis. Bewolkt weer met af en toe wat zon. De temperatuur komt niet hoger dan 19 graden. In de middag zien we de witte kwikstaart met een jong op het pas gemaaide gras foerageren. We staan er versteld van hoeveel insecten die bestjes consumeren, het gaat als maar door. Naast de kamperfoeliestruiken beginnen nu ook de Verbascums (gele toortsen) te bloeien, evenals de diverse theerozen. Zo is het echt zomer in de tuin.

13 juni: Vrij koel; bewolking en zon wisselen elkaar af. De wind komt uit het noordwesten en schommelt tussen kracht zes a zeven; temperatuur 17 graden. De Oost-Indische kers-plantjes en eenjarige anders uitgeplant. 's Middags een wandeling onderlangs de strandsduinen van Formerum gemaakt, waar ik een tapuit zag en aanhoudend een wulp hoorde roepen. De vlierstruiken bloeien prachtig en staan als witte boeketten tussen de duindoorns in. Ook het slangenkruid bloeit prachtig dit jaar op veel plaatsen langs de fietspaden. Deze plant houdt van kalkrijke grond waardoor ze het meest nabij schelpenverharding te vinden zijn.

20 juni: Tegen de verwachting in de hele dag bewolkt, alleen in de avond wat zon. Temperatuur 21- 22 graden met wind uit zw 6 bf. Vandaag oogst ik de eerste zomerwortels uit eigen tuin. Ook nog snijbiet en aardbeien geoogst. Doordat het nog steeds erg droog blijft, sproei ik de tuin maar weer. In de duinen bloeien de cranberryvelden massaal. Als alles meewerkt zal er goed geoogst kunnen worden dit najaar.

Slakken op het kerkhof van Hoorn

Een voorlopig overzicht

Kerkhoven en andere begraafplaatsen zijn heel vaak eldorado's voor landslakken. Men kan deze dodenakkers het best vergelijken met natuurreservaten. De slakken en andere dieren die daar voorkomen, worden meestal met rust gelaten en kunnen zich ongehinderd voortplanten. Wanneer ik dan ook de gelegenheid heb om een kerkhof te bemonsteren dan grijp ik deze gelegenheid dan ook met beide handen aan.

Op Terschelling heb ik naast de oude begraafplaats achter de Branderis in West-Terschelling (Schol & van Mansvelt, 2007), heel vaak vluchtige bezoeken gebracht aan het kerkhof rondom de Nederlands Hervormde Kerk in Hoorn (Schol & Schol, 1999). Beide begraafplaatsen interesseerden mij door de aanwezigheid van diverse exotische soorten: de Spaanse aardslak *Lehmannia valentiana* in West (Mienis, 2005a) en de Lichte of Gele aardslak *Limacus flavus* en de Gekielde loofslak *Hygromia cinctella* in Hoorn (Mienis, 2004a-b & 2007)

Voor de begraafplaats rondom de kerk in Hoorn (Fig. 1) heb ik vaak bezocht en dat niet alleen omdat de kerk het oudste monument van Terschelling is en dateert uit het begin van de 13de eeuw (Schol & van Mansvelt, 2007), maar ook omdat diverse oude bekenden uit Oosterend daar hun laatste rustplaats gevonden hebben.

De begraafplaats rondom het kerkje van Hoorn werd op de volgende datums (meestal vluchtig) op de aanwezigheid van landslakken onderzocht: 29 september 2003, 3 oktober 2004, 3 oktober 2005, 15 oktober 2006, 30 september 2007, 21 september 2008, 22 september 2010, 7 oktober 2011, 21 september 2015, 18 en 29 september 2016 en 19 september 2017. Voor 2003 heb ik het kerkhof ook geregeld bezocht maar helaas zijn die aantekeningen verloren gegaan. Mediterrane soort tot nog toe alleen in tuinen in Hoorn aangetroffen met als centrum van de

1.

2.

3.

verspreiding het kerkhof in Hoorn.

In totaal hebben deze inventarisaties 16 verschillende soorten slakken opgeleverd (Tabel 1). In geen enkel jaar werden alle 16 soorten aangetroffen. In 2016 werd het grootste aantal geteld: 10 soorten, daar tegenover leverden 2006 en 2015 slechts een soort op namelijk de Gekielde loofslak waar ik toen voornamelijk naar zocht.

Enkele opmerkingen betreffende bepaalde soorten:

Elf van de 16 soorten die tot nog toe aangetroffen werden op dit kerkhof komen algemeen van nature op Terschelling voor. De vijf overige

4.

heeft deze tuinslak zich in de laatste 30 jaar niet alleen over het bewoonde gedeelte van het eiland inclusief het kerkhof van Hoorn verspreid maar komt zij nu zelfs op heel veel plaatsen in de duinstrook voor tot op de Stuifdijk om Oost.

De andere typische “tuinslak” van het kerkhof: de Segrijnslak (Fig. 3), is veel later op Terschelling terechtgekomen, maar komt nu ook in heel veel tuinen vaak als een plaag van Hosta's voor.

5.

De derde exoot onder de huisjesslakken is de Gekielde loofslak (Fig. 4), een invasieve soort uit landen in de N.W.-hoek van het Middellandse Zee gebied. Bijna dagelijks worden nieuwe vindplaatsen in Nederland gerapporteerd op waarneming.nl. Op Terschelling heb ik deze Mediterrane soort tot nog toe alleen in tuinen in Hoorn aangetroffen met als centrum van de verspreiding het kerkhof in Hoorn.

6.

soorten: drie huisjesslakken en twee naaktslakken, kwamen vroeger niet op Terschelling voor maar zijn daar op een later tijdstip zo goed als zeker met de invoer van goederen van de vaste wal terecht gekomen.

De Zwartgerande tuinslak (Fig.2) is bijvoorbeeld op deze manier ooit eens in West-Terschelling terecht gekomen wat voor deze algemene tuinslak op de vastewal jarenlang de enige vindplaats was op Terschelling. Van uit West

De geschiedenis van de Lichte aardslak (Fig. 5) op Terschelling is ook eens in West begonnen: vijf exemplaren werden door Mevr. F.E. de Feyfer-Teutelink in een bak met Wijfjesvaren *Athyrium filix-femina* in het Natuurhistorisch Museum aangetroffen (Visser, 1968). Later werd deze typische kelderslak niet alleen in de laatste resten van de voormalige tuin van de Westerkerk in West maar ook op het kerkhof in Hoorn gevonden (Mienis, 2004a-b).

De oorsprong van de andere invasieve naaktslak: de Zwervende akkerslak ligt een beetje in het duister. Eerst werd deze soort gedetermineerd als behorende tot *Deroceras panormitanum* en kreeg het de Nederlandse naam van Zuidelijke akkerslak. Pas veel later is gebleken dat het een foute determinatie was en dat deze invasieve en schadelijke egaal bruine slak met een duidelijke lichte ring om de ademopening een nog onbeschreven was waaraan de naam *Deroceras invadens* werd gegeven (Reise et al., 2011) en de Nederlandse naam Zwervende akkerslak. Men tast echter nog steeds in het duister wat betreft het natuurlijke verspreidingsgebied van deze akkerslak die steeds meer in Nederland wordt waargenomen inclusief het kerkhof van Hoorn.

Nederlandse naam	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2010	2011	2015	2016	2017
Glanzende agaathoren	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Slanke agaathoren	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Donkere glimslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Bruine blinkslak	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+
Look-glansslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
Lichte aardslak	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tijgerslak	+	-	+	-	+	-	-	-	-	+	-
Zwervende akkerslak	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+	-
Kleine akkerslak	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Gevlekte akkerslak	-	+	+	-	+	+	-	-	-	+	+
Egel-wegslak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Rode wegsak	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
Gekielde loofslak	-	-	-	+	-	+	-	-	+	+	+
Haarslak	-	+	-	-	+	-	-	-	-	+	-
Zwartgerande tuinslak	+	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+
Segrijnslak	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	+
Totaal (N=16)	4	8	6	1	6	3	2	2	1	10	7

Tabel 1: Landslakken die in het begin van de 21ste eeuw op het kerkhof van Hoorn werden aange-troffen.

Waarschijnlijk zijn deze vijf exotische slakken-soorten op het kerkhof terecht gekomen met allerlei plantjes die op de grafstenen gezet worden. Een onderzoek uitgevoerd in zowel Nederland als Israël heeft aan het licht gebracht dat niet alleen kwekerijen en tuincentra, maar ook grote levensmiddelenwinkels als Jumbo en de Spar, om slechts enkele bedrijven te noemen waar ook huisplanten verkocht worden, als distributiepunten fungeren voor exotische invasieve slakken.

Daar de naamgeving van de hier behandelende slakken nog al eens aan verschillen onderhevig is vooral wat de lokale namen betreft, is in Tabel 2 een systematisch overzicht gegeven van de op dit moment geldende Nederlandse en wetenschappelijke namen zoals die gebruikt zijn in Jansen (2016).

Tabel 2: Systematische lijst van slakken die tot nog toe op het kerkhof van de Nederlandse Hermvormde Kerk in Hoorn zijn gevonden.

Glanzende agaathoren – *Cochlicopa lubrica* (Müller, 1774)
 Slanke agaathoren – *Cochlicopa lubricella* (Porro, 1838)
 Donkere glimslak – *Zonitoides nitidus* (Müller, 1774)
 Bruine blinkslak – *Aegopinella nitidula* (Draparnaud, 1805)
 Look-glansslak – *Oxychilus alliarius* (Miller, 1822)
 Lichte aardslak – *Limacus flavus* (Linnaeus, 1758)
 Tijgerslak – *Limax maximus* Linnaeus, 1758
 Zwervende akkerslak – *Deroceras invadens* Reise et al., 2011

Kleine akkerslak – *Deroceras laeve* (Müller, 1774)
 Gevlekte akkerslak – *Deroceras reticulatum* (Müller, 1774)
 Egel-wegslak – *Arion intermedius* Normand, 1852
 Rode wegsak – *Arion rufus* (Linnaeus, 1758)
 Gekielde loofslak – *Hygromia cinctella* (Draparnaud, 1801)
 Haarslak – *Trochulus hispidus* (Linnaeus, 1758)
 Zwartgerande tuinslak – *Cepaea nemoralis* (Linnaeus, 1758)
 Segrijnslak – *Cornu aspersum* (Müller, 1774)

Ongetwijfeld zal deze lijst in de toekomst veel langer worden want heel veel kleine soorten (1-5 mm) die op Terschelling algemeen voorkomen, ontbreken nog in bovenstaande lijst.

Mijn dank gaat uit naar mijn collega Oz Rittner (Steinhardt Museum of Natural History, Tel Aviv) voor een deel van de illustraties.

Fig. 1: De Nederlands Hervormde kerk en begraafplaats in Hoorn (Foto: WikiCommons)

Fig. 2: Zwartgerande tuinslak (Foto: WikiCommons)

Fig. 3: Segrijnslak (Foto: Oz Rittner)

Fig. 4: Gekielde loofslak (Foto: Oz Rittner)

Fig. 5: Lichte aardslak (Foto: Oz Rittner)

Fig. 6: Zwervende akkerslak (Foto: Oz Rittner)

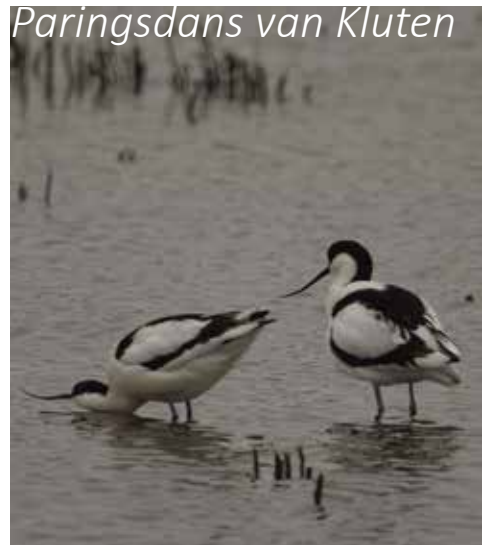

Geraadpleegde bronnen

- Jansen, B. [E.A.], 2016. Veldgids Slakken en Mossels – land en zoetwater. 272 pp. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Mienis, H.K., 2004a. Vreemdelingen onder de landslakken van Terschelling. Deel 8: Vondsten van de Gele aardslak. Rinkelbollen, 2004 (3): 1-5.
- Mienis, H.K., 2004b. De Gele aardslak *Limacus flavus* op Terschelling. Spirula, 340: 101.
- Mienis, H.K., 2005a. Vreemdelingen onder de landslakken van Terschelling. Deel 9: Een vondst van de Spaanse aardslak. Rinkelbollen, 2005 (3): 14-16.
- Mienis, H.K., 2005b. Vreemdelingen onder de landslakken van Terschelling. Deel 10: De Zuidelijke akkerslak op Terschelling. Rinkelbollen, 2005 (4): 8-11.
- Mienis, H.K., 2007. Vreemdelingen onder de landslakken van Terschelling Deel 13: Een eerste vondst van de Gekielde loofslak in Hoorn. Rinkelbollen, 2007 (2): 3-5.
- Schol, T. & van Mansvelt, E., 2007. Dodenakkers op Terschelling – wandelen langs de eilander historie in steen. 72 pp. Werkgroep “Sporen in het zand” & Isola Arte.
- Schol, T. & Schol, A., 1999. De kerk van Hoorn door de eeuwen heen een bakken voor velen. 40 pp. Kerkvoogdij Nederlandse Hervormde Gemeente Oost-Terschelling, Hoorn.
- Reise, H., Hutchinson, J.M.C., Schunack, S. & Schlitt, B., 2011. *Deroceras panormitanum* and congeners from Malta and Sicily, with a redescription of the widespread pest slug as *Deroceras invadens* n. sp. *Folia Malacologica*, 19: 201-223.
- Visser, G., 1968. Malacologische mededelingen van de Waddeneilanden. *Correspondentieblad van de Nederlandse Malacologische Vereniging*, 128: 1370-1371.

Adres van de schrijver:
mienis@netzer.org.il

Foto's Sjoukje Hamstra: "Ik heb met verwondering gekeken naar het ritueel van de kluten, ze voeren een soort dans uit en na de paring maken ze nog een aantal synchrone pasjes en bewegingen, heel indrukwekkend".
Hieronder: een vuurvliinder op lamsoor bij Striep.

De Franse Tap of Zwarte Zeepier

Arenicola defodiens
Gerrit Doeksen

Heel zelden vind je op het strand van Terschelling een zwarte zeepier of een hoopje uitwerpselen zoals je die massaal op het wad aantreft. Het ligt voor de hand te denken dat er wat zeepieren

gang en heeft dus twee gaten. Maar vooral aan de uitwerpselen is de aanwezigheid van de Franse tap al af te leiden aan een keurige lage spiraal rondom het gat, terwijl de zeepier er een puinhoopje van maakt.

Hij houdt niet van te veel slik in de bodem en heeft een voorkeur voor de randen van geulen.

zijn achtergelaten door een hengelaar. Waarschijnlijk is dat niet zo en gaat het hier om de Franse tap *Arenicola defodiens* Cadman & Nelson-Smith, 1993, bij vissers ook bekend als zwarte zeepier, zwarte tap of zwarte wadpier. Het verschil met de gewone zeepier *Arenicola marina* (Linnaeus, 1758) is de geheel zwarte kleur met vaak een bruinige zweem. Ook wordt hij groter: tot ± 35 cm en dikker. Tussen het tweede en derde borsteldragende segment vanaf de kop heeft de Franse tap 2 ringen, de zeepier 3. Hij leeft dieper in de bodem, tot wel 60 centimeter of meer en heeft een J-vormige gang waardoor deze maar één gat aan de oppervlakte heeft. De zeepier leeft in een U-vormige

Zeeland, maart 2017. Hier is een aaspomp gebruikt. Foto Yvonne Kemink.

Op de stranden van Frankrijk, België, Engeland en nu sporadisch op enkele stranden in Zeeland is hij te vinden op plaatsen die maar kort droogvallen. In zee worden de uitwerpselen natuurlijk al snel weggespoeld waardoor het plek van de worm niet meer is te traceren. Op het wad komt de soort niet of nauwelijks (?) voor. In Nederland zijn maar heel weinig losse strandvondsten bekend. De meeste kans hierop is na een storm als er veel bodemmateriaal is losgewoeld.

Deze zwarte zeepier wordt vanwege het sterke

geurspoor heel graag door sportvissers gebruikt. Meestal wordt hij eerst leeggestreken, waarna je ook met stukken van deze grote taaie pier prima kunt vissen. Ze kunnen goed worden bewaard in de koelkast of diepvries.

Omdat de Franse tap erg diep zit en er ook altijd veel water in de buurt is, wordt deze gevangen met een zgn. aaspomp, te vergelijken met een dikke fietspomp, maar dan met een omgekeerde werking. De buis wordt de bodem in geduwd en met de zuiger wordt de kolom grond omhoog getrokken: tappen trekken. Op internet zijn hiervan interessante filmpjes te zien !

Vlinderreportage

Fotografie Sjoukje Hamstra:

Hierbij enige vlinderfoto's, die ik gemaakt heb bij het Waterplak op de heuvel met distels, wormkruid enz.

De eerste distels beginnen te bloeien en worden al druk bezocht, helaas is het erg droog en begint het al een beetje dor te worden.

De Sintjansvlinders waren bij het fietspad bij het Hogeland, helaas heeft iemand alle slangenkruid weggemaaid uit de rand van het weiland, dus weg zijn ze.

Tijdens de Open Imkerijdagen die 14 en 15 juli werden georganiseerd in het Bijenpark te Midsland, zijn veel foto's geschoten van vlinders en bijen. Vandaag laten we de foto's zien van Hugo van der Wal uit Zeeland.

Van boven naar beneden met de klok rond: twee Icarusblauwtjesmannetjes op korenbloem, Zwartspriddikkopje, Imkers in discussie, Paardenbloemspanner, Kleine Parelmoervlinder, Kleine Vuurvvlinder.

Kantelpunten beter voorspellen

Samenvatting van een publicatie van Bart Keijser in BijenHouden 2018.3. Klaas Sluiman

De kwetsbaarheid van ecosystemen

Het omvallen van de toren, instabiel geworden door de vele stenen die zijn weggehaald bij het verwijderen van een laatste bouwsteen, lijkt op het optreden van zogenaamde kantelpunten (tipping points) in de ecologie. Kantelpunten kunnen optreden bij geleidelijke verslechtingen van een ecosysteem en het wegvallen van soorten. In eerste instantie brengt dit weinig veranderingen teweeg. Wanneer echter een grenswaarde wordt overschreden kan een kleine verstoring leiden tot een abrupte grote verandering of zelfs de ineenstorting van het ecosysteem. Een helder voorbeeld is het vertroebelen van water in sloten en meren waar algengroei zorgt voor gebrek aan zuurstof voor waterplanten, die daardoor afsterven waardoor nog meer mineralen beschikbaar komen voor algen die het water zuurstofarm maken en het leven voor vissen onmogelijk maken. Terugdraaien van de situatie blijkt veelal onmogelijk.

Bestuivingsrelatie plant-insect

Ook tussen planten en insecten is er duidelijke sprake van een afhankelijke relatie en verschillende interacties. Veel planten zijn afhankelijk van insecten. En andersom. Kantelpunten in ecosystemen laten zich moeilijk voorspellen. Maar ondanks de complexiteit van deze netwerken is er een wiskundig model ontwikkeld dat interacties beschrijft tussen bestuivers en planten. Aan de basis stonden meetgegevens van planten en bestuivers, verzameld bij veldtellingen, wereldwijd in 59 verschillende studies.

In dit wiskundige model hebben de onderzoekers de groei en competitie tussen planten en bestuivers kunnen modelleren. Daarnaast werd ook een factor opgenomen om de sterkte van mutualisme tussen planten en bestuivers te beschrijven. Dit is een maat voor het wederzijdse voordeel dat beide soorten van elkaar hebben.

Stresstest en impact honingbijen

Het plant-bestuiverswerkmodel is onderworpen aan een stresstest door: 1. het aantal bestuivers

te reduceren (uitsterven van soorten) en 2. de levensduur van de aanwezige bestuivers te verkorten. In beide gevallen trad een kantelpunt op. Terwijl het wegnemen van soorten bestuivers leidde tot het volledig ineenstorten van het netwerk, leidde een afnemende levensduur tot een instabiel ecosysteem. Met dit model lijkt het mogelijk om een beter begrip te krijgen van het functioneren van ecologische netwerken en het optreden van kantelpunten.

Een interessant punt is de mogelijke uitwerking van de aanwezigheid van honingbijen en de invloed op natuurlijke insect-plantrelaties. Denk daarbij aan de discussie of het plaatsen van bijenvolken in natuurgebieden risico vormt voor het natuurlijk evenwicht. Is het goed voor tijdelijk onderhoud of wordt het juist instabieler? Wat is het nut van bloemrijke stroken? Moeten we planten zaaien met een eigen bestuiverspopulatie of juist generalisten? Wordt vervolgd...

Vandaag: Om u nogmaals op onze activiteiten de attenderen versturen wij enkele dagen voorafgaand via e-mail een Nieuwsbrief. Indien u deze Nieuwsbrief nog niet ontvangt, kunt u uw e-mailadres doorgeven aan de redactie van Rinkelbollen: natuur@schylge.top

---

Zondag 29 juli, 14.00 uur. Strandexcursie o.l.v. Joeri Lamers. Start: Parkeerplaats Oosterender badweg.

Zaterdag 11 augustus, 22.00 uur. Nachtvlinderavond. Locatie: Clubhuis Strandzeilvereniging, Reddingbootschuur paal 8.

Zondag 19 augustus, 14.00 uur. Plantenexcursie: Op zoek naar dwergplantjes in de vochtige valleien langs de Badweg vaan Paal 8, o.l.v. Piet Zumkehr. Start: Kruising Longway/ Badweg paal 8.

Zondag 2 september, 14.00 uur. Duinwandeling duinen en bossen rondom het Studentenplak, Badweg paal 8. Start: Bessenschuur Badweg paal 8.

Donderdag 20 september, 20.00 uur. Lezing over bijen door Klaas Sluiman. Locatie: Natuurschuur Lies.

Iedereen is welkom, ook niet leden.

1648 Pur Sang

Het winkeltje met exclusieve wad- en eilandproducten

Oosterburen 23
Midsland Terschelling
Tel. 0562 448090

**Boeren koe- en
schapenkaas.
Cranberry-, duindoorn- en
blueberryproducten.
Delicatessen, olijven, tapenade.
Eilandbonbons.**

En ook nog een
ruim assortiment
(tap-) olie en azijn,
Terschellinger en
buitenlandse kazen,
natuurvoeding en lichaams-
verzorging en diverse andere
cadeau-artikelen.

*De specifieke smaak van
Terschellinger Boerenkaas*

Terschellinger boerderijzuivel is alleen verkrijgbaar bij de

PIETER PEIT'S HOEVE

Lies 24a Terschelling
Telefoon 0562 448501
www.pieterpeitshoeve.nl